

Research Paper

The Relationship between Social and Cultural Capital and Environmental Responsibility

Seyed Alireza Afshani^{*1} , Ziauddin Satarzadeh²

¹ Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. Email: afshanalireza@yazd.ac.ir

² M.A. in Social Sciences Research, Department of Sociology, Faculty of Social Science, Yazd University, Yazd, Iran. Email: zia.satarzade94@gmail.com

10.22080/SSI.2022.23541.2012

Received:

May 29, 2023

Accepted:

January 20, 2024

Available online:

February 28, 2024

Keywords:

Environmental Responsibility, Social Capital, Cultural Capital, Bourdieu, Yasouj

Abstract

Objectives: Today, one of the most important issues of human life is to pay attention to the environment in which one lives. The purpose of this study is to examine the relationship between social and cultural capital and environmental responsibility based on the concept of capital in Bourdieu's thought. **Methods:** This research was carried out using a survey method with a statistical population of citizens aged 15 years and older in Yasouj city. Based on Cochran's formula and the variance calculated from the pre-test with 95% confidence, 323 people were selected as the sample size. The validity of the questionnaire was also measured by its formal type and reliability using Cronbach's alpha. **Results:** The research results showed a significant relationship between social capital and embodied cultural capital and environmental responsibility. There is no significant relationship between contextual variables (gender, education, employment status, and marital status) with environmental responsibility. Structural equation modeling showed that 44% of the variance of the environmental responsibility variable is explained by the variables of social capital (with more influence) and cultural capital. **Conclusion:** Based on the findings of this research and Bourdieu's theory, the more social and cultural capital citizens have, the better their environmental responsibility. In the city of Yasouj, due to the commitment to ethnic and tribal relations and ties, having social capital in the form of social support in communication networks plays a very effective role in encouraging people to behave in an environmentally responsible manner. Therefore, in line with the theoretical and practical training of people in environmentally responsible behavior using citizens, it is suggested to issue licenses to NGOs in the field of environment with minimal government interference, holding workshops, conferences, and public gatherings, strengthening communication bridges between people and responsible organizations in the field of environment, especially through virtual space, strengthening communication and building trust between people and non-governmental organizations, including religious institutions, and educating families through schools.

***Corresponding Author:** Seyed Alireza Afshani

Address: Professor of Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

Email: afshanalireza@yazd.ac.ir

2538-3612 © The Author(s)

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract

1. Introduction

The serious challenge and important concern of today's societies is the protection of the environment, which has shaped human culture and civilization in a long-standing relationship with man. Human society is experiencing the destruction of its environment as a result of unintentional interference with the natural cycle, which has become a social crisis. Biodiversity loss, social, economic, and political tensions, and declining quality of life and business are some social issues that have arisen due to environmental problems and can extend to a wider range. The environmental degradation of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad provinces due to the growth of urbanization and commercialization of plant and animal species in recent years has been an uncontrolled trend. On the other hand, due to the location of one of the most important biosphere reserves in the world, this province is of special importance in terms of geographical location. Therefore, considering the importance of social and cultural capital's role in individuals' activism and responsible behaviors, this study examines the relationship between social and cultural capital and environmental responsibility among the citizens of Yasuj.

2. Methods

This research was done using the survey method. The study's statistical population consists of citizens aged 15 years and older in Yasuj between August and September 1400. According to the latest general census, population and housing in 2016, the population of Yasuj was 134532 people (Statistics Center of Iran). Based on Cochran's formula for a large population and the variance obtained from the pre-

test ($p = 0.7$ and $q = 0.3$) with 95% confidence, 323 people were determined as the sample size. In this study, due to the limitations of the coronavirus epidemic (COVID-19), the electronic sampling method was used. The prepared questionnaire was inserted into Porsa's online system, and its link was provided to the citizens of Yasuj. The data was collected in the user interface of the system. Content validity was used to evaluate the validity of the research scales, and Cronbach's alpha coefficient was used to determine the reliability of the research instrument. The results showed that all structures' coefficients were in the desired condition (above 0.7). Data were analyzed using SPSS software at both descriptive and inferential levels using Pearson, independent t-test, analysis of variance, and structural equation modeling.

3. Results

An independent t-test was used to measure the difference in environmental responsibility regarding gender and marital status. There was no significant difference between the mean of environmental responsibility in terms of gender and marital status ($p > 0.05$). Using analysis of variance test, it was found that there was no significant difference between environmental responsibility in terms of education ($F = 1.653$ and $P < 0.05$) and also in terms of employment status ($F = 0.221$ and < 0.05). Calculation of the correlation between variables showed a positive and significant relationship between cultural capital and social capital variables and environmental responsibility ($P < 0.001$). The structural equation model also showed that the variables of cultural and social capital had a positive and significant effect on environmental responsibility ($P < 0.001$) and explained 44% of the variance of environmental

responsibility. Moreover, the factor load of all components was in the desired range (between 0.5 to 0.9). The effect of social capital on environmental responsibility was stronger than cultural capital.

4. Conclusion

The findings of this study showed that according to Bourdieu's theory, a person's level of social, economic, and cultural assets and his power to convert these assets determine his character and lifestyle. Therefore, the higher citizens' social and cultural capital, the more favorable environmental responsibility. In the city of Yasuj, due to its commitment to ethnic and tribal relations and ties, having social capital in the form of social support within communication networks has a very effective role in encouraging people to have responsible behaviors, including environmental. Cultural capital is another factor that has influenced the tendency towards environmentally responsible behaviors. In fact, although with the increase of cultural capital, people have more responsible behaviors towards their environment, this responsibility is less in the way of consumption in the private sphere. As there was no significant difference in the tendency of individuals to be responsible for environmental behaviors in terms of education, it can be said that mere education and awareness in the university system cannot have a

constructive and impressive effect on environmental behaviors and attitudes. Since cultural capital is transferred from the environment to the individual in the socialization process, it must be accumulated in the form of culture. In general, social capital (with a stronger impact) and cultural capital play an important role in determining the tendency of Yasuji citizens to take environmentally responsible behaviors.

Funding

There is no funding support.

Author's contribution

Study conception and design: Afshani and Satarzadeh

Data collection: Satarzadeh

Data analysis and interpretation: Afshani and Satarzadeh

Drafting of manuscript: Satarzadeh

Critical revision: Afshani

Conflict of Interests

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgements

This research is a part of an M.A dissertation in Social Sciences Research approved by Yazd University. The authors of this article appreciate the cooperation of all participants in this research.

علمی پژوهشی

رابطه سرمایه اجتماعی و فرهنگی با مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی

سیدعلیرضا افشانی*^۱ ID، ضیاءالدین ستارزاده^۲ ID

^۱ استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. ایمیل: afshanalireza@yazd.ac.ir
^۲ کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. ایمیل: Zia.satarzade94@gmail.com

 10.22080/SSI.2022.23541.2012

چکیده

اهداف: امروزه از مهم‌ترین مسائل زیست‌انسانی، توجه به محیطی است که در آن زندگی می‌کند. هدف از این مطالعه بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و فرهنگی با مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر مبنای مفهوم سرمایه در اندیشه بوردیو است. روش مطالعه: این پژوهش به روش پیمایشی با جامعه آماری شهروندان ۱۵ ساله و بیشتر شهر یاسوج اجرا شده است. حجم نمونه مبتنی بر فرمول کوکران و بر اساس واریانس محاسبه شده از پیش‌آزمون و با ۹۵ درصد اطمینان، ۳۲۳ نفر تعیین شد. اعتبار پرسش‌نامه نیز از نوع صوری و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ اندازه‌گیری شد. یافته‌ها: نتایج تحقیق نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته با مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود دارد. بین متغیرهای زمینه‌ای (جنسیت، تحصیلات، وضعیت اشتغال، وضعیت تأهل) با مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی رابطه معناداری وجود ندارد. مدل‌یابی معادله ساختاری نشان داد که ۴۴ درصد از واریانس متغیر مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی توسط متغیرهای سرمایه اجتماعی (با تأثیر بیشتر) و سرمایه فرهنگی تبیین می‌شود. نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های این پژوهش و نظریه بوردیو، هرچه سرمایه اجتماعی و فرهنگی شهروندان بیشتر باشد مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی مطلوب‌تری دارند. در شهر یاسوج به دلیل التزام به روابط و پیوندهای قومی و طایفه‌ای، برخورداری از سرمایه اجتماعی در قالب حمایت اجتماعی در شبکه‌های ارتباطی نقش بسیار مؤثری در ترغیب مردم به رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی دارد. بنابراین، در راستای آموزش‌های نظری و عملی افراد در رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی با استفاده از خود شهروندان، صدور مجوز فعالیت به سازمان‌های مردم‌نهاد در حیطه محیط‌زیست با حداقل دخالت دولت، برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌ها و اجتماعات عمومی، تقویت پل‌های ارتباطی بین مردم و سازمان‌های مسؤول در حوزه محیط‌زیست به‌ویژه از طریق فضای مجازی، تقویت ارتباطات و اعتمادسازی بین مردم و سازمان‌های غیردولتی از جمله نهادهای مذهبی و آموزش خانواده‌ها از طریق مدارس پیشنهاد می‌شود.

تاریخ دریافت:

۸ خرداد ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۳۰ دی ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۹ اسفند ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

مسؤولیت‌پذیری

زیست‌محیطی؛ سرمایه

اجتماعی؛ سرمایه فرهنگی؛

بوردیو؛ یاسوج.

* نویسنده مسئول: سیدعلیرضا افشانی

آدرس: استاد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران
ایمیل: afshanalireza@yazd.ac.ir

نویسنده(گان) © 2538-3612

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین المللی کربن کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

۱ مقدمه و بیان مسأله

مدیریت منابع طبیعی دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۴).

در این میان تخریب محیط‌زیست استان کهگیلویه و بویراحمد در دو دهه اخیر، رشد چشمگیری داشته است از جمله طعمه حریق شدن بیش از ۳۰۰ هکتار از جنگل‌های استان طی دو سال گذشته به دلایل گوناگونی از جمله سهل‌انگاری گردشگران و ساکنان محلی، نزاع‌های قومیتی و توسط سودجویان تجارت زغال، استقرار چندین کارخانه سنگ‌شکن در منطقه بکر دلی‌بجک سپیدار در حدود ۲۵ کیلومتری شهر یاسوج، در خطر انقراض قرار گرفتن بسیاری از گونه‌های گیاهی، بوته‌کشی و فروش آن‌ها توسط ساکنان محلی، شکار بی‌رویه و... درحالی‌که جنگل‌های این استان به مساحت ۸۷۴ هزار هکتار یکی از زیباترین جنگل‌های کشور است که حدود ۷ درصد از جنگل‌های کشور و ۱۶ درصد از جنگل‌های حوزه زاگرس را شامل می‌شود. همچنین این استان به دلیل شرایط خاص اقلیمی و توپوگرافی خود با داشتن قریب به ۲۸ درصد از گونه‌های گیاهی کشور و ۹۵ تیره گیاهی بسیار درخور توجه است (یوسفی و رحیمیان، ۱۳۹۲: ۲۹).

از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده محیط‌زیست، عدم آگاهی و شناخت انسان از نتیجه دخالت‌های خود در چرخه طبیعت است که این عدم آگاهی آسیب‌های جدی را به پیکره محیط‌زیست در دهه‌های اخیر وارد آورده است. ارتقای سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی جامعه گام مهمی در حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی به شمار می‌رود (مدنی، ۱۳۹۶: ۶). محیط‌زیست یک مسأله مهم در سطح جهان است و فرهنگ و تمدن بشری حاصل روابط دیرینه بین انسان و محیط پیرامون اوست (رستگارخالد و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۸). بحران محیط‌زیست صرفاً یک مسأله ساده زیست‌بومی نیست، بلکه در عصر کنونی نتیجه فقدان دانش و آگاهی انسان در مدیریت صحیح و پایدار محیط

در عصر کنونی حفاظت از محیط‌زیست^۱ به مهم‌ترین دغدغه جوامع، تبدیل شده است؛ چراکه افزایش چشمگیر جمعیت، رشد صنایع و فناوری‌ها، سوراخ شدن لایه‌ی ازن^۲، تخریب جنگل‌ها و پوشش گیاهی، شکار بی‌رویه و مصرف‌زدگی افسارگسیخته جوامع انسانی در کنار تأثیرات ناشی از تغییرات آب‌وهوایی، بشر را با چالش‌های جدی مواجه ساخته است (توکل‌نیا و اکبریان، ۱۳۹۰: ۱۰۳). طبق مصوبه ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ شورای اروپا، محیط‌زیست طبیعی، مفهومی چندوجهی و متشکل از دانش‌های مختلف در علم است؛ مجموعه عواملی که به شکل محیط زیستی و غیرزیستی (شیمیایی و فیزیکی) تأثیر متقابلی بر حیات یک فرد یا گونه دارد. به عبارتی محیط زیست را می‌توان مجموعه‌ای از عوامل طبیعی کره زمین مثل هوا، آب، اتمسفر، صخره، گل، گیاهان، جانوران و فعالیت‌های انسان دانست (دامغانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰).

زندگی در ایران که هزاران سال محل زیست انسان بوده به دلیل آلودگی هوای شهرها با رشد صنعت، خشک شدن بیش از دو میلیون هکتار از جنگل‌های زاگرس و یک‌میلیون هکتار از جنگل‌های البرز، خشک شدن رودخانه‌های حیاتی، دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور، پدیده ریزگردها، افزایش جمعیت، تغییرات آب و هوایی و سایر بحران‌های زیست‌محیطی به خطر جدی افتاده است (بادام-فیروز و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). این تغییرات موجب تنش بر سر منابع شده است همچنان‌که در چند سال اخیر شاهد تنش بر سر آب بین استان‌های یزد، اصفهان و چهارمحال و بختیاری و اخیراً هم در خوزستان، سیستان و بلوچستان و دیگر نقاط کشور بوده‌ایم. محیط‌زیست تأثیر مستقیمی بر کیفیت زندگی انسان و کسب‌وکارها دارد که نشان از اهمیت توجه به مسائل زیست‌محیطی از جمله تغییرات اقلیمی، کاهش و از بین رفتن تنوع زیستی و

² Ozone

¹ Environment

در درون خود است که با رویکرد فردگرایانه در تضاد است؛ به عبارتی مجموعه‌ای از سرمایه‌ها تعیین‌کننده سهم هر فرد در میدان است (سوندبرگ^۵، ۲۰۱۱)؛ که جهت‌دهنده نگرش و رفتار افراد در زیست روزمره از جمله در مسؤلیت‌پذیری زیست‌محیطی است. کسانی که عمل زیست‌محیطی ندارند احساس می‌کنند تسلطی بر موقعیتشان ندارند و یا نباید در این رابطه احساس مسؤلیت کنند. هرچه عدم احساس مسؤلیت فرد افزایش یابد به همان میزان، بی‌تفاوتی زیست‌محیطی او بیشتر می‌شود (فیروزجانیان و غلامرضازاده، ۱۳۹۴: ۱۲۴).

موقعیت جغرافیایی استان کهگیلویه و بویراحمد به دلیل دربرداشتن یکی از مهم‌ترین ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره جهان در خود از اهمیت وافری برخوردار است با این حال روند تخریب بی‌رویه محیط‌زیست استان به دلایل رشد شهرنشینی و تجاری شدن گونه‌های گیاهی و جانوری در سال‌های اخیر قابل‌انکار نیست. با توجه به معدود بودن پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه مسؤلیت‌پذیری زیست‌محیطی در شهر یاسوج، نتایج این پژوهش می‌تواند بر دانش موجود در این حوزه افزوده و ضرورت حفظ این ثروت خدادادی را یادآور باشد. از سویی نیز از منظر جامعه‌شناسی، نقش سرمایه اجتماعی و فرهنگی در کنش‌گری و رفتارهای مسؤولانۀ افراد از اهمیت وافری برخوردار است؛ لذا، این پژوهش به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و فرهنگی با مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی در بین شهروندان شهر یاسوج پرداخته و درصد آن است تا با ارائه یافته‌های به‌دست‌آمده گامی در راستای آگاه‌سازی و تغییر رفتار زیست‌محیطی شهروندان این شهر برداشته شود.

زیست است. به همین دلیل این بحران یک مسأله اجتماعی است (فلک‌الدین و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۲).

یکی از شاخص‌های مهم جوامع مدرن، داشتن نگرش زیست‌محیطی مسؤولانه است. معضلات محیط‌زیستی گوناگونی که امروزه با آن‌ها روبه‌رو هستیم همانند کمبود آب، گرم شدن تدریجی کره زمین، آلودگی هوا، تغییرات آب و هوایی، کاهش منابع طبیعی و نابودی تنوع زیست‌بوم در جهان، ناشی از رفتار بشر است (رشید و محمد، ۲۰۱۲: ۱۰۶). مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی یک الزام و تعهد درونی از سوی فرد نسبت به محیط‌زیست پیرامون خود توأم با احساس تعلق و الزام اخلاقی نسبت به انجام رفتارهای زیست‌محیطی است (اولاک^۲ و همکاران، ۲۰۱۶: ۲۱۹). رفتارهای زیست‌محیطی مسؤولانه^۳ مجموعه‌ای از رفتارهای شهروندان نسبت به محیط‌زیست است که در طیف وسیعی از تمایلات، احساسات و آمادگی برای انجام رفتار خاص جهت حفظ محیط‌زیست را شامل می‌شود (کالموس و آگیمن^۴، ۲۰۰۲: ۲۵۴). افراد در هر محیط اجتماعی بر اساس بسترهای خاص اجتماعی و فرهنگی خود، رفتاری متفاوت نسبت به مسائل زیست‌محیطی دارند.

در دیدگاه‌های جامعه‌شناسی از سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی برای تمایز کنش‌های افراد در قبال یک پدیده واحد استدلال می‌شود. یکی از این نظرگاه‌ها متعلق به بورديو است که هر فرد را برخوردار از سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در میدان اقتصادی می‌داند. افراد همیشه با در نظر گرفتن این دو سرمایه اقتصادی و فرهنگی در اجتماع رتبه‌بندی می‌شوند؛ تمایز این محیط‌ها از جهت سطح و گستره فرهنگی است (ابراهیمی-لویه، ۱۳۸۰). حجم و ساختار سرمایه‌ها، تعیین‌کننده ساختار میدان اقتصادی است. مهم‌ترین ویژگی یک میدان این است که تعیین‌بخش کنش‌های واقع‌شده

⁴ Kollmuss & Agyeman

⁵ Swedberg

¹ Rashid & Mohammad

² Aulak

³ Environmental responsible behavior

۲ پیشینه پژوهش

۲.۱ پیشینه پژوهش داخلی

نگرش‌ها و رفتارهای حامی زیست‌محیطی دانشجویان (جانمایمول و خواجمنی^۲، ۲۰۱۹)، نقش مهم والدین و نزدیکان در اقدامات زیست‌محیطی فرزندان (کلادو^۳ و همکاران، ۲۰۱۹) و تأثیر مثبت ساختار سطح اجتماعی سرمایه اجتماعی بر تغییرات فضایی در رفتارهای زیست‌محیطی خصوصی و عمومی (چو و کانگ^۴، ۲۰۱۷) از جمله نتایج این پژوهش‌ها بوده است. همچنین چان^۵ و همکاران (۲۰۱۹) نشان دادند که تفاوت‌های جنسیتی در نگرانی‌های زیست‌محیطی در جوامعی با سطوح بالاتری از نابرابری جنسیتی، کمیابی اقتصادی، فاصله قدرت و جمع‌گرایی کمتر است. همچنین بریگر^۶ (۲۰۱۹) نشان داد که هم‌ذات‌پنداری فرد با واحدهای اجتماعی بالاتر -جامعه، ملت و جهان- همبستگی و همدلی درون‌گروهی او را تقویت و در نتیجه، آمادگی آن برای حفاظت از محیط‌زیست به نفع رفاه گروه افزون می‌کند.

در یک جمع‌بندی کلی می‌توان اذعان داشت که مطالعات پیشین در حوزه زیست‌محیطی با توجه به اهمیت و نقش عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر در رفتارهای مسئولانه، این عوامل را در کانون توجه و تمرکز قرار داده‌اند. این امر برای پژوهشگر نقش عوامل فرهنگی و اجتماعی در مبحث زیست‌محیطی با تمرکز بر شهر یاسوج را آشکار ساخت و برای طرح پژوهش حاضر رهنمون گشت. از آنجاکه مسأله محیط‌زیست یک مسأله چندوجهی پیچیده و بسترمند است با توجه به شرایط مکانی و زمانی می‌تواند متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی متفاوتی باشد. از سویی نیز چنین پژوهشی با بررسی تأثیر عوامل فرهنگی و اجتماعی بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی شهروندان در جامعه آماری یاسوج انجام نشده بود؛ لذا با توجه به آن چه در بیان مسأله و مبانی مفهومی از اهمیت و جایگاه محیط‌زیست در زیست روزمره و معاش شهروندان شهر یاسوج گفته شد، انجام چنین پژوهشی می-

در رابطه با عوامل اجتماعی و فرهنگی مرتبط با رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در بین شهروندان، پژوهش‌های مشابهی انجام شده است که به‌عنوان نمونه، رابطه مثبت سبک زندگی، سرمایه فرهنگی و شبکه اجتماعی از ابعاد سرمایه اجتماعی با نگرش به آلودگی هوا (حاجی‌زاده میمندی و همکاران، ۱۴۰۰)، تأثیر مثبت سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی و مسئولیت‌پذیری زیست-محیطی (صالحی و همکاران، ۱۳۹۹؛ آزادخانی و همکاران، ۱۳۹۹)، رابطه معنی‌دار بین آگاهی زیست‌محیطی، سبک زندگی، سرمایه فرهنگی و قانون‌گرایی با رفتارهای زیست‌محیطی مسئولانه در شهر خرم‌آباد (فلک‌الدین، ۱۳۹۶)، رابطه معنادار بین مسئولیت‌پذیری و میزان استفاده از رسانه‌ها و رفتارهای زیست‌محیطی (دمساز، ۱۳۹۵)، تأثیر مثبت آموزش فلسفه بر بهبود و ارتقای رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان (ریسیان‌زاده، ۱۳۹۴)، تأثیر نگرش زیست‌محیطی، پارادایم نوین زیست‌محیطی و ارتباط با طبیعت بر رفتارهای زیست‌محیطی (جهانی، ۱۳۹۲)، تأثیر برنامه‌های تلویزیونی بر تغییر رفتار زیست‌محیطی روستائیان (آقامیری، ۱۳۹۱) و تأثیر آگاهی زیست‌محیطی دانش‌آموزان بر رفتارهای زیست‌محیطی (سلطانی، ۱۳۸۹) از جمله مهم‌ترین نتایج این پژوهش‌ها بوده است.

۲.۲ پیشینه پژوهش خارجی

پژوهش‌های خارجی صورت گرفته در این حوزه طیف وسیعی دارد. تأثیرات دوسویه نقش نوجوانان در تغییر عادات محیط زیستی در اعضای خانواده (شوکاوسکین^۱ و همکاران، ۲۰۲۱)، نقش مثبت و سازنده دانش سیستم زیست‌محیطی در ارتقای

⁴ Cho & Kang

⁵ Chan

⁶ Brieger

¹ Žukauskienė

² Janmaimool & Khajohnmanee

³ Collado

و جهان اجتماعی از شناخته‌شده‌ترین نظریه‌پردازان در قشربندی فرهنگ است. عادت‌واره، میدان و سرمایه مفاهیم اصلی نظریات بورديو هستند. در کل بورديو سه نوع سرمایه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را برمی‌شمرد که قابل تبدیل به یکدیگر هستند. سرمایه اقتصادی قابلیت تبدیل سریع به پول را دارد. سرمایه فرهنگی نیز به کالاهای فرهنگی و توان و قدرت فرد در شناخت این کالاها و به تملک درآوردن آن‌ها اطلاق می‌شود که گاهی در برخی شرایط می‌تواند به سرمایه اقتصادی تبدیل شود. سرمایه اجتماعی نیز توانایی فرد در برخورداری از شبکه‌های ارتباطات فردی و گروهی گفته می‌شود که می‌تواند به عنوان ابزاری در دستیابی به سرمایه اقتصادی به کار آید (رحمانی و کاووسی، ۱۳۸۷: ۱۳۳).

از دیدگاه بورديو، سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع بالقوه و بالفعلی است که از داشتن شبکه پایداری از روابط متقابل نهادینه‌شده ناشی از آشنایی، مورد پذیرش قرار گرفتن و شناخته‌شده بودن، حاصل می‌شود. این سرمایه متشکل از تعهدات، وظایف و مسؤولیت‌های اجتماعی (پیوندها و روابط اجتماعی) است که قابلیت تبدیل به سرمایه اقتصادی با وجود شرایط خاصی را داراست و ممکن است در قالب عنوان، منزلت و نسب اجتماعی نهادینه شود (پیران و همکاران، ۱۳۸۵: ۲۱). سرمایه اجتماعی به‌مثابه دارایی نهان افراد است که پیامد آمادگی روحی و روانی صرف‌نظر کردن افراد یک جامعه از منافع شخصی خود در راستای یک عمل جمعی می‌باشد (افشانی و شیری، ۱۳۹۷: ۲۱). با توجه به گزارش بانک جهانی (۲۰۰۴)، سرمایه اجتماعی یک دارایی در جهت حفاظت از محیط‌زیست است از آن‌رو که از توانمندی بسیج جوامع، تحریک سازمان برای توسعه و سهولت به اشتراک‌گذاری اطلاعات حیاتی برخوردار است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵۱).

تواند در ترسیم وضعیت رفتارهای مسؤولانه زیست-محیطی شهروندان یاسوجی و نیز راهکارهایی در راستای کاهش یا بهبود عوامل منفی تأثیرگذار و نیز تقویت عوامل مثبت به‌دست‌آمده در یافته‌های این پژوهش، اثربخش و سودمند واقع گردد.

۳ چارچوب نظری

از نظرگاه بورديو، کنش نه پی‌آمد ساختارهای متعین است و نه نتیجه منطقی انتخاب عقلانی بلکه هم-آیندی علت و دلیل زمینه‌ساز کنش افراد می‌شود؛ درواقع او با نفی ضرورت‌گرایی و اراده‌گرایی بر نوعی رویکرد رابطه‌ای تمرکز دارد. لذا، نظریه کنش بورديو متشکل از مفاهیم منش و میدان یک دستگاه نظری قدرتمند است که توانایی تبیین کنش در عرصه‌های گوناگون را دارد (جمشیدی‌ها و پرستش، ۱۳۸۶: ۷) و لذا در این پژوهش به عنوان چارچوب نظری استفاده شد. منشاً شکل‌گیری مفهوم میدان را می‌توان در مفهوم طبقه جست که مؤلفه‌های سرمایه و منازعه از نشانگان آشکار آن است (بورديو، ۱۳۹۹: ۲۰۵). در این قسمت به ارائه خلاصه‌ای از نظریات بورديو در رابطه با سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی که پایگاه اقتصادی-اجتماعی و منزلت هر فرد در اجتماع را سبب می‌شوند، پرداخته می‌شود. فرد به‌اندازه داشته‌هایش از این سرمایه‌ها و قدرت به کار بستن آن‌ها می‌تواند طبقه‌ای مختص به خود را اشغال کند که جهت‌دهنده کنشگری‌اش خواهد بود. داشتن این سرمایه‌ها می‌تواند در مسؤولیت‌پذیری فرد مؤثر واقع شود که رفتارهای زیست‌محیطی را نیز در بر می‌گیرد. به‌ویژه با مدرن شدن جوامع که نیازها و دغدغه‌های انسان مدرن را متفاوت از گذشته او ساخته است.

بورديو از نظریه‌پردازان فرانسوی است که نظریاتش پیرامون تداوم طبقه اجتماعی و جانشین‌های نابرابری است. بورديو با توسعه مجموعه‌ای از استعاره‌های^۲ قوی و به‌کارگرفتن آن‌ها در تشریح باریک‌بینانه رابطه قدرت و سلطه در کار

² Metaphors

¹ Bourdieu

بنابراین، سرمایه فرهنگی به شیوه خاصی از زندگی که از طریق فرایند آموزش و پرورش رسمی و غیررسمی نهادینه شده، مرتبط است و همچنین ظرفیت شناخت افراد در استفاده از ابزارهای فرهنگی را شامل می‌شود. سرمایه فرهنگی موجب تفاوت در شیوه زندگی و ظهور ذائقه‌های مختلف می‌شود و به پیروی از آن تفاوت در به دست آوردن موقعیت‌های اجتماعی و استفاده از ابزارها و امکانات مختلف را شامل می‌شود (ملاحسنی، ۱۳۸۱: ۳۱).

با توجه به مطالب بیان شده، در این پژوهش در راستای بررسی ارتباط بین سرمایه فرهنگی و اجتماعی با مسؤلیت‌پذیری زیست‌محیطی شهروندان شهر یاسوج، نظریه بورديو در رابطه با اشکال سرمایه به کار برده می‌شود. لذا بر این اساس، شهروندان این شهر با توجه به حجم و ترکیب سرمایه فرهنگی و اجتماعی که در اختیار دارند به رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی باور داشته و اقدام می‌کنند. با در نظر داشتن پرسش اصلی پژوهش و چارچوب نظری، فرضیه‌های پژوهش عبارت‌اند از:

فرضیه شماره ۱: «بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی برحسب جنسیت، تفاوت معنی‌دار وجود دارد».

فرضیه شماره ۲: «بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات، تفاوت معنی‌دار وجود دارد».

فرضیه شماره ۳: «بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب وضعیت اشتغال، تفاوت معنی‌دار وجود دارد».

فرضیه شماره ۴: «بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی برحسب وضعیت تأهل، تفاوت معنی‌دار وجود دارد».

فرضیه شماره ۵: «بین سرمایه اجتماعی و مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی رابطه مستقیم وجود دارد».

بورديو سرمایه فرهنگی را از اقتصاد سیاسی بیرون کشیده و اذعان دارد که این سرمایه پراکنده در درون یک فضای اجتماعی، قابل انتقال و وراثتی است تا که به صورت فرهنگ انباشت شود (مبارکی، ۱۳۸۳: ۵۳). تأکید بورديو بر ساختارهای عینی و پدیده‌های ذهنی است که از یک جهت ساختارهای عینی تشکیل‌دهنده مبناي صورت‌های ذهنی و تعیین‌کننده الزام‌های ساختاری وارد شده بر کنش‌های متقابل هستند؛ اما از جهتی دیگر، برای بررسی تکاپوهای روزانه فردی و جمعی که در جهت تغییر و یا حفظ این ساختارها عمل می‌کنند، در نظر گرفتن این صورت‌های ذهنی ضرورت دارد (بورديو، ۱۹۸۹: ۱۵). لذا، سرمایه فرهنگی بیشتر مبتنی بر خاستگاه طبقه اجتماعی، تجارب و آموزش‌ها و توانمندی‌های مردم است که در طول فرآیند اجتماعی شدن این سرمایه را جمع کرده و در راستای ارتقای جایگاه اجتماعی خودشان هزینه می‌کنند و گاه نیز با از دست دادن جایگاهشان مسبب وخیم‌تر شدن در چهارچوب اقتصاد فرهنگی می‌شوند (ریتزر، ۱۳۹۳: ۶۸۶-۶۸۷). نوع سلیقه و ذائقه آدم‌ها در طیفی از زمینه‌های فرهنگی برای آنان تشخیص در پی دارد که بر اساس شرایط اجتماعی و اقتصادی آنان ممکن می‌شود و منبعی پایان‌ناپذیر برای تشخیص است (بورديو، ۱۹۸۴: ۲۲۷)؛ درواقع، سرمایه فرهنگی، جهان‌بینی ما را نسبت به دنیای پیرامون تعیین می‌کند، این‌که چه چیزی به دست آوریم و ارائه کنیم یا به تغییر چه چیزی فکر کنیم. همچنین به یک گروه اجتماعی اجازه می‌دهد تا نظام پاداش و نمادهای خود را بر گروه‌های دیگر تحمیل کند (قاضی‌نوری، ۱۳۸۷: ۵۷).

سرمایه فرهنگی سه بعد دارد؛ بعد تجسم‌یافته یا ذهنی شامل تمایل و گرایش روانی افراد به استفاده از ابزارهای فرهنگی (ارزش‌ها، اعتقادات و...)، بعد عینی شامل استفاده از کالاهای فرهنگی (کتاب، روزنامه، سینما، شبکه‌های اجتماعی مجازی و...) و بعد نهادی شامل مدارک و مدارج علمی و فرهنگی می‌شود (شارع پور و خوشفر، ۱۳۸۱: ۱۳۴)؛

شناختی اعضای جامعه و در دسترس نبودن آن با چالش مواجه می‌شود و می‌تواند از اعتبار پژوهش و قابلیت تعمیم‌دهی آن بکاهد. این دو پژوهشگر شیوه‌هایی برای بهینه‌سازی فرآیند نمونه‌گیری در چنین شرایطی مطرح نمودند؛ طرح پرسش‌های جمعیت‌شناختی در پرسش‌نامه مانند سن، جنس، وضعیت تحصیلی و ...، بررسی دامنه الکترونیکی پاسخ‌دهندگان به پرسش‌نامه، استفاده از پنجره‌های خودکار (پاپ-آپ^۳) و تالارهای گفت‌وگوی اینترنتی (فروم^۴) (لازار و پریس، ۲۰۰۱: ۱۴۳-۱۴۰). در این پژوهش، همان‌طور که لازار و پریس پیشنهاد داده‌اند برای مشخص شدن این‌که پاسخ‌دهندگان ویژگی‌های مدنظر پژوهشگر را دارا هستند، پرسش‌های جمعیت‌شناختی در پرسش‌نامه گنجانده شد و در راستای اهداف پژوهش غربال شد.

برای بررسی اعتبار مقیاس‌های پژوهش از اعتبار محتوایی استفاده شده است. برای چنین مقصودی، پرسش‌نامه اصلاح‌شده توسط متخصصان و کارشناسان حوزه محیط‌زیست و نیز استاد راهنمای پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفت و با توجه به تعداد خبرگان (۵ نفر) روایی قابل قبولی داشتند. پایایی ابزار پژوهش نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ تعیین شده است که نتایج نشان داد ضریب برای همه سازه‌ها در وضعیت مطلوب (بالتر از ۰/۷) قرار دارد (جدول ۱). داده‌ها نیز به کمک نرم‌افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی با استفاده از آزمون‌های پیرسون، تی مستقل، تحلیل واریانس و مدل‌یابی معادله ساختاری تحلیل شد.

فرضیه شماره ۶: «بین سرمایه فرهنگی و مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی رابطه مستقیم وجود دارد».

۴ روش پژوهش

این پژوهش به روش پیمایش صورت گرفته است. جامعه آماری تحقیق را شهروندان ۱۵ ساله و بیشتر شهر یاسوج در فاصله مقطعی مرداد تا شهریور ۱۴۰۰ تشکیل می‌دهند. بر اساس آخرین سرشماری عمومی، نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر یاسوج ۱۳۴۵۳۲ نفر بوده است (مرکز آمار ایران). حجم نمونه مبتنی بر فرمول کوکران ویژه جامعه بزرگ و بر اساس واریانس که از پیش‌آزمون به دست آمده بود ($p=0/7$ و $q=0/3$) و با ۹۵ درصد اطمینان، ۳۲۳ نفر تعیین شد. در این پژوهش به دلیل محدودیت‌های همه‌گیری کرونا و ویروس^۱ از روش نمونه‌گیری الکترونیکی استفاده شد. برای این کار، پرسش‌نامه تهیه‌شده در سامانه آنلاین پرسا درج شد و لینک آن در اختیار شهروندان شهر یاسوج قرار گرفت و داده‌ها در محیط کاربری سامانه مزبور، جمع‌آوری گردید. لازار و پریس^۲ در رابطه با روش‌های نمونه‌گیری الکترونیکی، جامعه پژوهش را به دو نوع تعریف‌شده و نامشخص تقسیم می‌کنند. در جامعه پژوهش تعریف‌شده، ویژگی‌های کمی و جامعه‌شناختی اعضای جامعه در دسترس پژوهش-گر است که نمونه‌گیری هم به همان صورت نمونه‌گیری پیمایش‌های غیرالکترونیکی انجام می‌شود. در یک جامعه پژوهش نامشخص، نمونه‌گیری به دلیل عدم آگاهی پژوهشگر از اطلاعات کمی و جامعه-

³ Pop-up

⁴ forum

¹ COVID-19

² Lazar & Preece

جدول ۱. مقادیر آلفای کرونباخ متغیرهای پژوهش

میزان آلفای کرونباخ	متغیرهای پژوهش
۰/۸۴۵	مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی
۰/۸۱۶	سرمایه اجتماعی
۰/۷۲۸	سرمایه فرهنگی

همسایگان و دوستان، احتمال کمک دوستان در مواجهه با مشکل و ...، عمل متقابل و اعتماد (اعتماد به افراد ناشناس، دوست داشتن آداب‌ورسوم محله و ...، مشارکت مدنی (اعتماد به صحبت‌ها و وعده‌های مدیران، همکاری با نهادهای مختلف برای بهبود وضعیت محله و ...، هنجارها و ارزش‌های محلی (رضایت از سهولت دسترسی به مراکز بهداشتی، فرهنگی و ...، رضایت از وضعیت امکانات محله خود جهت گذران اوقات فراغت و ...) سنجیده شد.

۴،۱،۳ سرمایه فرهنگی

تمرکز و انباشت انواع مختلف کالاهای ملموس فرهنگی و نیز قدرت و توانایی در اختیار گرفتن این کالاها و همچنین استعداد و ظرفیت فرد در شناخت و کاربرد این وسایل در افراد را سرمایه فرهنگی گویند. این سرمایه در سه بعد تجسم‌یافته، عینیت‌یافته، نهادینه‌شده مفهوم‌سازی و تعریف شده است (افشانی و پوررحیمیان، ۱۳۹۶).

الف- سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته: سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته نوعی ثروت درونی است که به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیری از فرد در آمده است که بورديو آن را ابعاد سرمایه فرهنگی همراه با تولد می‌نامد که نمی‌توان آن را از طریق هدیه، خرید، یا مبادله به دیگری منتقل نمود و به‌صورت آمادگی‌های مداوم ذهن و جسم تجلی می‌یابد (شارع‌پور و خوش-فر، ۱۳۸۱: ۱۳۷). این متغیر در ۶ گویه (توانایی استفاده از حداقل برخی نرم‌افزارهای کامپیوتری،

۴،۱ تعاریف متغیرها و نحوه سنجش آنها

۴،۱،۱ مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی

به مجموعه‌ای از رفتارهای مسئولانه افراد نسبت به محیط‌زیست اشاره دارد که طیف وسیعی از تمایلات، عواطف، احساسات و آمادگی انجام رفتار خاصی جهت حفاظت از محیط‌زیست را در بر می‌گیرد (خوش فر و صالحی، ۱۳۸۸). در این پژوهش به منظور سنجش و اندازه‌گیری مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی در افراد با استفاده از پرسش‌نامه اخوان (۱۳۹۵)، پرسش‌نامه‌ای ۲۳ گویه‌ای در چهار بعد رفتن به دامن طبیعت (۶ گویه)، مصرف در خانه (۷ گویه)، بازیافت (۴ گویه) و رفتارهای مسئولانه (۶ گویه) با پاسخ‌های بسته بر اساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت طراحی شد.

۴،۱،۲ سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از قوانین، هنجارها، الزامات (تعهدات)، روابط متقابل و اعتماد حک شده در روابط اجتماعی، ساختارهای اجتماعی و سلسله‌مراتب نهادی جامعه تعریف شده است که اعضای آن را قادر به دستیابی به اهداف جمعی و فردی‌شان می‌سازد (کلمن، ۱۹۹۰). برای آزمون سرمایه اجتماعی از مقیاس هارپر^۲ (۲۰۰۲) در قالب ۲۴ گویه بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای استفاده شد. سرمایه اجتماعی در ۵ بعد شامل مشارکت اجتماعی (عضویت در گروه‌های فرهنگی، فراغتی و اجتماعی، مشارکت در جشن‌های نیکوکاری و ...، شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی (دیدار

² Harper

¹ Coleman

پایگاه اجتماعی می‌کند (رمضانی، ۱۳۸۴: ۱۱۵). این سرمایه در قالب پاسخ (دارم/ندارم) به ۶ پرسش (گواهی پایان دوره کامپیوتر، گواهی از آموزشگاه‌های هنر و موسیقی و ...) سنجیده شد.

۵ یافته‌های پژوهش

۵/۱ یافته‌های توصیفی

دامنه‌ی سنی نمونه مورد بررسی پژوهش در محدوده ۱۶ تا ۷۱ قرار داشت و میانگین سن پاسخ‌گویان، ۳۳/۴۸ بوده است. همچنین، ۴۴/۳ درصد را زنان و ۵۵/۷ درصد را مردان تشکیل می‌دهند. ۳۸/۷ درصد از پاسخ‌گویان، مجرد و ۶۰/۱ درصد متأهل بودند (۱/۲ درصد سایر). کمتر از نیمی از پاسخ‌گویان، شاغل بودند و بیشتر آن‌ها دارای تحصیلاتی بالاتر از دیپلم بودند.

مهارت در شغل یا حرفه خاصی و ... و بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای سنجیده شد.

ب- سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته: لازمه سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته وجود سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته است و شامل تمامی اشیا و کالاهای فرهنگی می‌شود (رمضانی، ۱۳۸۴: ۱۱۴). این نوع سرمایه، هم در اشیای مادی و هم در رسانه‌ها نمود می‌یابد؛ در واقع، می‌توان آن را هم به صورت مادی و هم به صورت نمادی در نظر گرفت (سلطانی، ۱۳۹۱: ۱۸۹). سرمایه فرهنگی عینیت‌یافته در ۶ گویه (انجام فعالیت‌های ورزشی، تماشای فیلم و نمایش و ...) و بر اساس طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای سنجیده شد.

ج- سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده: سرمایه فرهنگی نهادینه‌شده به شکل پلی میان اقتصاد و فرهنگ است؛ این سرمایه با قوانین و مقررات نهادینه‌شده حاصل می‌شود و برای دارنده آن ایجاد

جدول ۲. آماره‌های توصیفی متغیر مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی و خرده‌مقیاس‌های آن

متغیر / خرده‌مقیاس	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف‌معیار
رفتن به دامن طبیعت	۱	۴/۵	۳/۶۴	۰/۶۱
مصرف در خانه	۱/۴۳	۵/۰	۳/۶۰	۰/۶۰
بازیافت	۱	۵/۰	۲/۸۹	۰/۹۹
رفتارهای مسؤولانه	۱	۵/۰	۲/۸۲	۰/۸۵
مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی	۱/۹۶	۴/۶۵	۳/۰۲	۰/۴۹
مشارکت اجتماعی	۱	۵	۲/۴۱	۰/۹۰
شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی	۱	۵	۳/۲۵	۰/۷۹
مشارکت مدنی	۱	۵	۲/۳۳	۰/۸۹
هنجارها و ارزش‌های محلی	۱	۵	۲/۶۴	۰/۸۷
عمل متقابل و اعتماد	۱	۴/۵۰	۲/۶۶	۰/۶۰
سرمایه اجتماعی	۱/۲۲	۴/۸۳	۲/۶۲	۰/۵۸
سرمایه فرهنگی تجسم یافته	۱	۵	۲/۶۲	۰/۷۹
سرمایه فرهنگی عینی	۱	۴/۵	۲/۴۴	۰/۵۲
سرمایه فرهنگی نهادی	۱	۲/۰۰	۱/۳۵	۰/۱۹
سرمایه فرهنگی	۱/۰۶	۳/۷۸	۲/۱۴	۰/۴۱

جدول ۲، آماره‌های توصیفی متغیرهای مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی، سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی و خرده‌مقیاس‌های آن‌ها را نشان می‌دهد. خرده‌مقیاس رفتن به دامن طبیعت (۳/۶۴) بیشترین و رفتارهای مسؤولانه (۲/۸۲) کمترین میانگین را در بین ابعاد مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع میانگین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی (۳/۰۲) در حد متوسط مورد انتظار (۳) بوده است.

۲/۵ یافته‌های استنباطی

برای سنجش تفاوت در میزان مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل از آزمون تی مستقل استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۳ به طور خلاصه آمده است. خروجی این آزمون نشان می‌دهد که بین میانگین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. تی محاسبه‌شده به ترتیب برابر ۰/۶۱۱ و ۰/۴۷۷- و سطح معناداری از ۰/۰۵ بیشتر است که نشان می‌دهد تفاوت میانگین دو گروه، معنی‌دار نیست.

جدول ۲، آماره‌های توصیفی متغیرهای مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی، سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی و خرده‌مقیاس‌های آن‌ها را نشان می‌دهد. خرده‌مقیاس رفتن به دامن طبیعت (۳/۶۴) بیشترین و رفتارهای مسؤولانه (۲/۸۲) کمترین میانگین را در بین ابعاد مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع میانگین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی (۳/۰۲) در حد متوسط مورد انتظار (۳) بوده است. خرده‌مقیاس شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی (۳/۲۵) بیشترین و مشارکت مدنی (۲/۳۳) کمترین میانگین را در بین ابعاد سرمایه اجتماعی به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع میانگین سرمایه اجتماعی (۲/۶۲) پایین‌تر از میانگین مورد انتظار (۳) بوده است. خرده‌مقیاس سرمایه فرهنگی تجسم‌یافته (۲/۶۲) بالاترین و سرمایه فرهنگی

جدول ۳. نتایج آزمون تی مستقل برای سنجش تفاوت در میزان مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب جنسیت و وضعیت تأهل

متغیر	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معناداری
مردان	۳/۰۴	۰/۵۲	۰/۶۱۱	۳۲۱	۰/۵۴۱
	۳/۰۰	۰/۴۷			
زنان	۳/۰۱	۰/۴۹	-۰/۴۷۷	۳۱۷	۰/۶۳۴
	۳/۰۴	۰/۴۹			

می‌شود که تفاوت معنی‌داری بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات وجود ندارد. هم‌چنین بین میزان مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب وضعیت اشتغال با مقادیر $(F= ۰/۲۲۱)$ و سطح معنی‌داری $(P>۰/۰۵)$ ، نیز تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

برای سنجش تفاوت در میزان مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات و وضعیت اشتغال از آزمون تحلیل واریانس استفاده شد که نتایج آن در جدول ۴ به طور خلاصه ترسیم شده است. با توجه به اطلاعات جدول ۴، مقدار $(F= ۱/۶۲۴)$ و سطح معنی‌داری $(P>۰/۰۵)$ ، مشخص

جدول ۴. نتایج آزمون تحلیل واریانس برای سنجش تفاوت در میزان مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات و وضعیت اشتغال

متغیر	گروه‌ها	میانگین	F	سطح معنی‌داری
تحصیلات	زیر دیپلم	۲/۱۷	۱/۶۲۴	۰/۱۹۹
	دیپلم	۲/۸۵		
	بالای دیپلم	۲/۸۵		
وضعیت اشتغال	شاغل	۳/۰۲	۰/۲۲۱	۰/۸۸۲
	بیکار	۳/۰۰		
	بازنشسته	۳/۰۶		
	خانه‌دار	۳/۰۷		

مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد $(P< ۰/۰۰۱)$ (جدول ۵).

محاسبه همبستگی متغیرها نشان داد بین متغیرهای سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی با

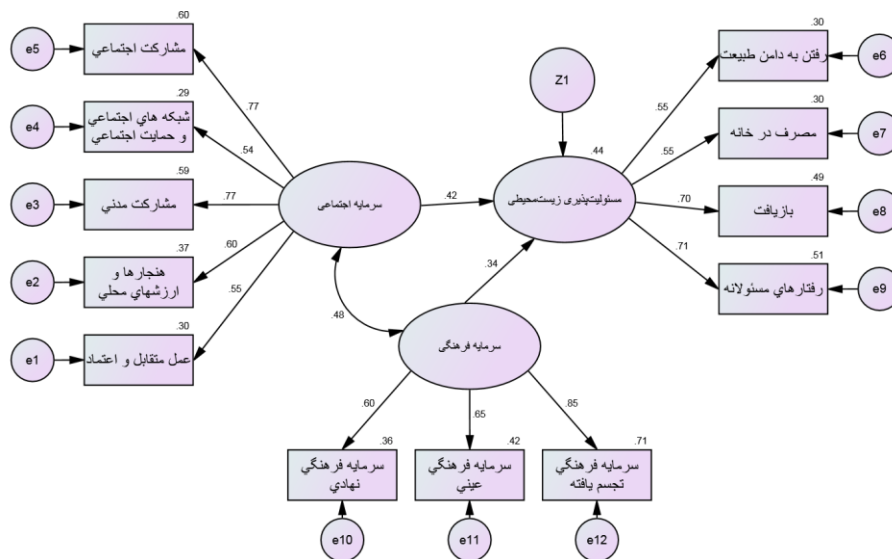
جدول ۵. ماتریس همبستگی بین اهداف پیشرفت و خرده مقیاس‌های آن با عملکرد تحصیلی

متغیر	مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی	سرمایه فرهنگی	سرمایه اجتماعی
مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی	۱		
سرمایه اجتماعی	۰/۴۲۵***	۱	
سرمایه فرهنگی	۰/۳۵۱***	۰/۴۳۶***	۱

*** معنی‌دار در سطح کمتر از ۰/۰۰۱

همچنین بار عاملی همه مؤلفه‌ها در دامنه مطلوب (بین ۰/۵ تا ۰/۹) قرار دارد و لذا مدل اندازه‌گیری متغیرها نیز در وضعیت مطلوبی قرار دارد.

نمودار ۱ نشان می‌دهد که متغیرهای سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی، ۴۴ درصد از واریانس مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی را تبیین می‌کنند.

نمودار ۱. مدل معادله ساختاری تأثیر متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی

تأثیر سرمایه اجتماعی بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی قوی‌تر از سرمایه فرهنگی بوده است. ($P < 0/001$)

بر اساس اطلاعات نمودار ۱ و جدول ۶، متغیرهای سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی دارند

جدول ۶. معنی‌داری تأثیر سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی

مسیر	ضریب	نسبت بحرانی	سطح معنی‌داری	نتیجه
سرمایه اجتماعی ← مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی	۰/۴۲۴	۴/۵۶۸	۰/۰۰۱	معنی‌دار
سرمایه فرهنگی ← مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی	۰/۳۴۱	۴/۰۱۰	۰/۰۰۱	معنی‌دار

داده‌های پژوهش حمایت می‌شوند، به عبارت دیگر برآزش داده‌ها به مدل برقرار است (جدول ۷).

شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل معادله ساختاری با توجه به دامنه مطلوب این شاخص‌ها در مجموع بیانگر این است که مدل مفروض تدوین شده توسط

جدول ۷. برآورد شاخص‌های ارزیابی کلیت مدل معادله ساختاری

شاخص	CMIN	DF	CMIN/DF	GFI	NFI	IFI	TLI	CFI	RMSEA
مقدار	۱۲/۸۵۷	۵۱	۲/۵۰۷	۰/۹۳۸	۰/۸۹۰	۰/۹۳۱	۰/۹۰۹	۰/۹۳۰	۰/۰۶۸
دامنه قابل قبول	--	--	<۳	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	>۰/۹	<۰/۰۸

از زندگی عادی است که یاد می‌گیرند و بازسازی می‌کنند.

عادت‌واره محصول جامعه‌پذیری در شرایط خاص اجتماعی و موقعیت‌های معین است. ما کنش‌هایمان را به‌واسطه عادت‌واره و آموزش‌هایی که دیده‌ایم برای خود بازخوانی می‌کنیم و سپس بر حسب سلیقه یکی را انتخاب می‌کنیم. همه این اتفاقات بسته به موقعیت فرد، ضرورت‌های میدان اجتماعی و فرصت‌ها متفاوت‌اند. میدان شامل شبکه‌ای از موقعیت‌ها و ارتباط میان این موقعیت‌ها است. میدانی که در آن تضاد بر سر منافع و منابع دستیابی به آن‌ها به صورت دائمی شکل می‌گیرد. درواقع، میزان داشته‌های یک فرد از سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و قدرت او در تبدیل این سرمایه‌ها پایگاه اقتصادی-اجتماعی و نیز منش و شیوه زیست او را معین می‌کند. بر اساس این، انتظار می‌رود که افراد با توجه به سطح بالای مالکیت خود در انواع سرمایه‌ها و اشغال طبقه‌ای بالا با توجه به سرمایه‌های در اختیار و قدرت تبدیل آن به یکدیگر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی

۶ بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، برای سنجش تأثیر سرمایه اجتماعی و فرهنگی بر مسئولیت‌پذیری زیست‌محیطی شهروندان ۱۵ ساله و بیشتر شهر یاسوج از نظریه سرمایه بورديو استفاده شده است. بورديو بیشتر دیدگاه ساختاری دارد و به نابرابری و تبعیض طبقاتی می‌پردازد. سبک زندگی یا هر عملی در تئوری بورديو با فهم عادت‌واره و میدان میسر می‌شود. او کوشیده تا با کاربرد عادت‌واره و میدان، ارتباطی را بین توجه به ساختار و عاملیت به صورت هم‌زمان و با در نظر گرفتن تمام ظرفیت‌ها و ارتباطی‌ها میان موقعیت‌ها به وجود آورد. از دیدگاه بورديو کنش‌های افراد به‌صورت لحظه‌ای و آنی رخ می‌دهد؛ این کنش‌ها ممکن است ناآگاهانه یا آگاهانه باشد؛ اما این کنش‌ها با نیت قبلی انجام می‌شود و مشخص است. از نظر بورديو اعمال انسان تابعی از دانش و تجربه و همچنین اخلاقیات و گرایش‌هایی است که بر اثر تجربه و عمل یاد گرفته است. اعمال آدمی در مکان و زمان شکل می‌گیرد. کنش انسان‌ها بخشی

انباشت می‌شود. همان‌طور که پژوهش حاجی‌زاده-میمندی و همکاران (۱۴۰۰)، ریسیان زاده (۱۳۹۴)، جهانی (۱۳۹۲)، جانمایمول و خواجه‌منی (۲۰۱۹)، کلاو و همکاران (۲۰۱۹) و شوکاووسکین و همکاران (۲۰۲۱) اثر آموزش در خانواده و مدرسه بر ارتقای رفتارهای زیست‌محیطی را نشان می‌دهند. گرچه پژوهش‌های مذکور به اثر دانش زیست‌محیطی ارائه‌شده از طریق آموزش رسمی در ارتقای نگرش‌های زیست‌محیطی اذعان داشته‌اند، اما در این پژوهش میزان گرایش افراد به رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی بر حسب تحصیلات، تفاوت معنی‌داری وجود نداشت. بنابراین، می‌توان گفت صرف آموزش و آگاهی‌بخشی در سیستم دانشگاهی نمی‌تواند بر رفتارها و نگرش‌های زیست‌محیطی تأثیر سازنده و اثربخشی ایجاد نمود و بایست به‌صورت فرهنگ، انباشت شود. امروزه آموزش‌های واقعی و اثربخش تنها در بستر رسمی شکل نمی‌گیرد؛ بلکه بسیاری از آموزش‌های مفید در بسترهای غیررسمی نظیر رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، گفت‌وگوهای دوستانه و خانوادگی و مواردی نظیر آن تحقق پیدا می‌کند و لذا باید مدیران و برنامه‌ریزان نسبت به این موضوع، توجه ویژه‌ای مبذول دارند.

میانگین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی در بین گروه‌های شغلی نیز یکسان بوده و تفاوت معنی‌داری بین بیکار، شاغل، بازنشسته و خانه‌دار وجود ندارد که با نتایج پژوهش حاجی‌زاده‌میمندی و همکاران (۱۴۰۰) در این مورد هم‌سو نمی‌باشد. بنا به نظر بوردیو می‌توان گفت داشتن شغلی که امکان دست‌یابی فرد را به سرمایه‌های اقتصادی و در پی آن انواع سرمایه‌ها افزون کند، سبب تغییر سبک زندگی او می‌شود و بر گزینش رفتارهای او تأثیر خواهد داشت. لذا، عدم تفاوت در مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بین افراد شاغل و بیکار نشان از عدم مطلوبیت شغل در دستیابی به سطح بالای اقتصادی و انباشت انواع سرمایه‌های متأثر بر مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی دارد. همچنین، با توجه به وضعیت اجتماعی و اقتصادی موجود در

بیشتری داشته باشند. طبقات بالا سبک زندگی و منشی را برمی‌گزینند که در کانون آن توجه به سلامت خود و محیط‌زیست قرار دارد. همان‌طور که یافته‌های این پژوهش نیز نشان داد، هرچه میزان سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی شهروندان بیشتر باشد، مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی نیز از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار است.

در نهایت، یافته‌های این پژوهش هم‌سو با نتایج پژوهش محققان دیگر از جمله حاجی‌زاده‌میمندی و همکاران (۱۴۰۰)، صالحی و همکاران (۱۳۹۹)، آزادخانی و همکاران (۱۳۹۹)، بریگر (۲۰۱۹) و چو و کانگ (۲۰۱۷) نشان داد که سرمایه اجتماعی، دارایی فرد در داشتن روابط فردی و گروهی در شبکه‌های ارتباطی و متشکل از تعهدات، وظایف و مسؤولیت‌های اجتماعی (پیوندها و روابط اجتماعی) است. لذا، در شهر یاسوج به دلیل پابندی به ارتباطات و پیوندهای قومی و طایفه‌ای، داشتن سرمایه اجتماعی به صورت حمایت‌های اجتماعی درون شبکه‌های ارتباطی نقش بسیار مؤثری در تشویق و تحریک افراد به داشتن رفتارهای مسؤولانه از جمله زیست‌محیطی دارد. مشارکت اجتماعی مؤلفه مهم سرمایه اجتماعی در این جا نقش تعیین‌کننده‌ای دارد هرچه مشارکت افراد در زمینه‌های مختلف تقویت شود نتایج مثبت آن در حوزه‌های گوناگون از جمله محیط‌زیست هویدا خواهد شد. افراد وقتی محیط‌زیست را متعلق به خود بدانند از هیچ کوششی برای جلوگیری از تخریب آن، فروگذار نخواهند کرد و حتی دیگران را مشارکت در این امر دعوت خواهند نمود.

سرمایه فرهنگی نیز در گرایش به رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی تأثیر داشته است. در واقع، اگرچه با افزون شدن سرمایه فرهنگی، افراد رفتارهای مسؤولانه‌تری در قبال محیط‌زیست خود دارند، اما در شیوه مصرف در حوزه خصوصی این مسؤولیت‌پذیری از میزان کمتری برخوردار است؛ از آن‌رو که سرمایه فرهنگی، در فرآیند اجتماعی شدن از محیط به فرد انتقال یافته و به صورت فرهنگ

زیست‌محیطی دارد و با توجه به پیوندهای طایفه‌ای و حمایت‌های اجتماعی حاصل از آن در شهر یاسوج، وجود سازمان‌های مردم‌نهاد در مسئولیت‌پذیری افراد می‌تواند اثری قوی داشته باشد؛ بنابراین، آموزش‌های نظری و عملی افراد در رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی به طرق گوناگون گفتاری، رفتاری و تبلیغی با استفاده از خود شهروندان و با صدور مجوز فعالیت به سازمان‌های مردم‌نهاد در حیطه محیط‌زیست با حداقل دخالت دولت می‌تواند محقق شود. فراهم نمودن بسترهایی در راستای بروز رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی از طریق تشویق و ترغیب کارگروه‌های محلی از جمله برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌ها و اجتماعات عمومی، تقویت پل‌های ارتباطی بین مردم و سازمان‌های مسؤول از جمله افزایش راه‌های ارتباطی مردم با سازمان‌های مسؤول در حوزه محیط زیست در شهر به‌ویژه از طریق فضای مجازی، تقویت ارتباطات و اعتمادسازی بین مردم و سازمان‌های غیردولتی از جمله نهادهای مذهبی، آموزش خانواده‌ها از طریق مدارس با استفاده از اهمیت پیوند اولیا و مربیان و دانش‌آموزان در تحقق بخشیدن به سرمایه فرهنگی نهادینه شده ضروری است. مهم‌ترین پیشنهاد این پژوهش به مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی نهادهای اجتماعی و سیاسی حاکم از طریق تدوین مقررات قانونی در قانون اساسی در راستای برخورداری از حقوق شهروندی و وظایف شهروندی مرتبط با محیط‌زیست و همچنین مشارکت دادن مردم در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در سیاست‌گذاری‌های زیست‌محیطی و مدیریت اجرایی آن تأکید دارد.

منابع مالی

این مطالعه، حمایت مالی نداشته است.

سهم نویسندگان

ایده و طراحی مطالعه: [افشانی و ستارزاده]؛ گردآوری اطلاعات: [ستارزاده]؛ تحلیل و تفسیر داده‌ها: [افشانی و ستارزاده]؛

جامعه، افراد متأهل در قیاس با افراد مجرد با موانعی مواجه هستند که مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی با توجه به دغدغه‌های تأمین رفاه اولیه در زندگی مشترک در مرکز توجه آن‌ها قرار نمی‌گیرد.

از دیگر نتایج این پژوهش، هم‌سو با یافته‌های پژوهشی برخی محققین (حاجی‌زاده‌میمندی و همکاران، ۱۴۰۰، دمساز، ۱۳۹۵ و جهانی، ۱۳۹۲)، عدم وجود تفاوت بین مسؤولیت‌پذیری زیست‌محیطی بر حسب جنسیت است. در این جا می‌توان به بسترهای اجتماعی شهر یاسوج اشاره داشت که زنان این شهر از توزیع برابر قدرت و نیز پایگاه اقتصادی-اجتماعی مؤثر در عاملیت و اثربخشی برخوردار نیستند؛ لذا تفاوتی بین زنان و مردان این شهر در رفتارهای مسؤولانه زیست‌محیطی وجود ندارد. به‌عنوان مثال از ۱۵۰ نفر زن پاسخ‌دهنده، تنها ۳۴ درصد و از ۱۸۳ نفر مرد، ۵۸/۵ درصد شاغل هستند، همچنین در مورد تحصیلات عالی، ۵۸/۶ درصد زنان و ۸۳/۷ درصد مردان تحصیلات عالی دارند. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های چان و همکاران (۲۰۱۹) مشابه است؛ آنان در پژوهش خود نشان دادند در جوامعی با ویژگی‌هایی از قبیل نابرابری جنسیتی، کمیابی اقتصادی، فاصله قدرت و جمع-گرایی، تفاوتی بین زنان و مردان در رفتارهای زیست‌محیطی وجود ندارد؛ اما در جوامعی غیر از این نگرانی‌های زیست‌محیطی زنان بیشتر از مردان است. در این رابطه، یافته‌های پژوهش‌های فلک-الدین (۱۳۹۶)، آقامیری (۱۳۹۱) و سلطانی (۱۳۸۹) برخلاف نتایج پژوهش حاضر، اذعان دارد که زنان با هم‌ذات‌پنداری با محیط‌زیست نسبت به مردان، دغدغه‌های زیست‌محیطی بیشتری داشته و مسؤولیت‌پذیری بیشتری در این زمینه نشان می‌دهند. از آن‌رو که سلطه مردان تحت عناوین سود و پیشرفت، با یک ایدئولوژی استثمارگرانه، محیط‌زیست را به نابودی می‌کشاند.

همان‌طور که نتایج این پژوهش نشان از قدرت پیش‌بینی سرمایه اجتماعی در بعد شبکه‌های اجتماعی و حمایت اجتماعی در مسؤولیت‌پذیری

تشکر و قدردانی

این تحقیق بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی در دانشگاه یزد می‌باشد. نویسندگان این مقاله از همکاری همه شرکت‌کنندگان در این پژوهش، قدردانی می‌کنند.

پیش‌نویس نسخه خطی: [ستارزاده] و بازنگری انتقادی: [افشانی]

تعارض منافع

نویسندگان هیچ تضاد منافی را گزارش نکردند.

منابع

- ابراهیمی لویه، عادل (۱۳۸۰). *بررسی تأثیر نابرابری اجتماعی بر توزیع سرمایه فرهنگی و نقش سرمایه فرهنگی در بازتولید طبقه اجتماعی* (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران).
- اخوان، ابوالفضل (۱۳۹۵). *بررسی رفتارهای محیط‌زیستی شهروندان ۱۵ سال و بالاتر شهر ارومیه و عوامل اجتماعی مرتبط با آن*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تبریز، تبریز).
- افشانی، سیدعلیرضا و پوررحیمیان، الهه (۱۳۹۶). *الگوی معادلات ساختاری تأثیر سرمایه فرهنگی بر خشونت خانگی علیه زنان. پژوهش‌های مشاوره*، ۱۶(۶۳): ۲۹-۴۹.
- افشانی، سیدعلیرضا و شیرینی محمدآباد، حمیده (۱۳۹۷). *سرمایه اجتماعی از نظریه تا سنجش*. تهران: اندیشه احسان.
- آزادخانی، پاکزاد؛ حسین‌زاده، جعفر و کرمی، فرحناز (۱۳۹۹). *بررسی نقش سرمایه اجتماعی در حفاظت محیط‌زیست شهر ایلام. علوم و تکنولوژی محیط‌زیست*، ۲۲(۹): ۱-۱۶.
- آقامیری، حمیده‌سادات (۱۳۹۱). *تأثیر برنامه‌های تلویزیونی بر تغییر رفتار زیست‌محیطی روستائیان* (مورد مطالعه: روستای قودجان)، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران).
- بادام‌فیروز، جلیل؛ زندیان، اردوان؛ رحمتی، علیرضا و طایفه، فرهاد (۱۳۹۷). *برنامه راهبردی پنج‌ساله پژوهش‌شکده محیط‌زیست و توسعه پایدار ۱۴۰۲-۱۳۹۷*. مدیریت امور آموزش.
- بوردیو، پی‌یر (۱۳۹۹). *نظریه کنش: دلایل عملی و انتخاب عقلانی*. ترجمه مرتضی مردیها، چاپ ششم، تهران: نقش و نگار.
- پیران، پرویز؛ موسوی، میرطاهر و شیانی، ملیحه (۱۳۸۵). *کار پایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)*. *رفاه اجتماعی*، ۶(۲۳): ۹-۴۴.
- توکل‌نیا، محمدرضا و اکبریان، محمدعلی (۱۳۹۰). *جهانی شدن، فرصت یا تهدید برای محیط‌زیست*. *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۲(۵): ۹۷-۱۲۰.
- جمشیدیها، غلامرضا و پرستش، شهرام (۱۳۸۶). *دیالکتیک منش و میدان در نظریه عمل پی‌یر بوردیو*. *نامه علوم اجتماعی*، ۳۰: ۳۲-۱.
- جهانی، زهرا (۱۳۹۲). *بررسی تأثیر نگرش و پارادایم نوین زیست‌محیطی بر رفتارهای زیست‌محیطی* (مطالعه موردی: شهرستان کرمانشاه)، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات جوانان- علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر).
- حاجی‌زاده میمندی، مسعود؛ علی‌نژاد، منوچهر و رشیدی‌نژاد، کمال (۱۴۰۰). *بررسی نگرش شهروندان میدی نسبت به آلودگی هوا و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن*. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۱(۴۰): ۳۲-۱.
- خوش‌فر، غلامرضا و صالحی، صادق (۱۳۸۸). *سرمایه اجتماعی و رفتار محیط‌زیستی، همایش بررسی طرح مسائل اجتماعی استان مازندران*.
- دامغانی، مریم؛ عبدلی، غلامرضا و بهمن‌پور، هومن (۱۳۹۶). *بازشناسایی دیدگاه کارشناسان و فعالان محیط‌زیست نسبت به جایگاه حقوقی و نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (NGOs) محیط‌زیستی در کشور*. *دوماه‌نامه پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ۲(۴): ۹-۲۲.
- دمساز، طیبه (۱۳۹۵). *بررسی رفتارهای زیست-محیطی و عوامل فرهنگی و اجتماعی مرتبط با آن* (مورد مطالعه: ساکنان شهر اهواز، افراد ۱۸ سال به

گردشگران دریاچه شورابیل اردبیل، برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۹(۳۴): ۱۶۰-۱۴۵.

فلک‌الدین، زهرا و حاجی‌زاده میمندی، مسعود (۱۳۹۶). بررسی رفتارهای زیست‌محیطی مسؤلان در بین شهروندان شهر یزد و عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر آن، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱(۱۰): ۸۱-۱۱۲.

فیروزجائیان، علی‌اصغر و غلامرضا زاده، فاطمه (۱۳۹۴). شرایط محیطی اثرگذار بر زباله‌پراکنی در استان مازندران با تأکید بر شرایط محیطی تسهیل‌کننده آن. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۰(۲۹): ۱۲۳-۱۴۴.

قاضی‌نوری، سید سپهر و توسلی‌زاده، صادق (۱۳۸۷). ارزیابی برنامه ملی فناوری نانو با کارت امتیازی متوازن و تبیین جایگاه سرمایه اجتماعی به عنوان حلقه مفقوده نظام ملی نوآوری. *فصل‌نامه سیاست علوم فناوری*، ۱(۴): ۴۹-۵۹.

مبارکی، محمد (۱۳۸۳). *بررسی رابطه اجتماعی سرمایه اجتماعی و جرم*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران).

مدنی، کاوه (۱۳۹۶). *برنامه‌سازی صدور دوم معاونت آموزش و پژوهش سازمان محیط زیست کشور*. معاونت آموزش محیط زیست.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *سرشماری عمومی نفوس و مسکن*، تهران: مرکز آمار ایران.

مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴). *بررسی جایگاه ایران در شاخص عملکرد محیط‌زیست (EPI) و مقایسه با برخی کشورهای دارای رتبه برتر*. تهران: معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی (دفتر مطالعات زیربنایی).

ملاحسنی، حسین (۱۳۸۱). *بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان (علی‌آباد-*

بالتر) (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه یاسوج، یاسوج).

رحمانی، محمود و کاووسی، اسماعیل (۱۳۸۷). *اندازه‌گیری و مقایسه سرمایه اجتماعی در بخش‌های دولتی و خصوصی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، معاونت پژوهشی دفتر گسترش تولید علم.

رستگارخالد، امیر؛ مشکینی، قاسم و صالحی، صادق (۱۳۹۶). بررسی رابطه جهت‌گیری ارزشی با شهروندی زیست‌محیطی در بین شهروندان مناطق ۳، ۱۱ و ۱۲ تهران. *توسعه اجتماعی*، ۱۲(۱): ۳۷-۵۸.

رمضانی، محمد (۱۳۸۴). *تبیین رابطه سرمایه فرهنگی خانواده‌ها با هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کاشان)*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان).

ریتزر، جورج (۱۳۹۳). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی، چاپ نوزدهم، تهران: انتشارات علمی.

ریسیان زاده، امین (۱۳۹۴). *بررسی نقش آموزش فلسفه بر چگونگی رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان در دوره ابتدایی شهر شاهرود*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه پیام‌نور مرکز اراک، اراک).

سلطانی، مسعود (۱۳۸۹). *بررسی میزان تأثیر آگاهی زیست‌محیطی دانش‌آموزان نسبت به انجام فعالیت‌های حفاظت از محیط زیست در هنگام مسافرت*، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی، دانشگاه پیام‌نور تهران مرکز، تهران).

شارع‌پور، محمود و خوش‌فر، غلامرضا (۱۳۸۱). *رابطه سرمایه فرهنگی با هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی شهر تهران)*. *مطالعات جامعه‌شناختی*، ۲۰: ۱۳۳-۱۴۷.

صالحی، صادق؛ فیروزجائیان، علی‌اصغر و عباسی-کلان، هادی (۱۳۹۹). *بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیستی مطالعه موردی:*

یوسفی، مسعود و رحیمیان، جواد (۱۳۹۲). *سیمای جنگل‌های استان کهگیلویه و بویراحمد*، شیراز: رایحه هنر پارس.

گنبد، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران).

Aulak, D. S., Quinn, B. & Wilson, N. (2016). Student burnout. *British dental journal*, 220(5), 219-220.

Harper, R. (2002). The measurement of social capital in the United Kingdom. *Office for National Statistics*, 11, 1-9.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction a social critique of the judgement of taste*. Cambridge: Harvard University Press.

Janmaimool, P., & Khajohnmanee, S. (2019). Roles of environmental system knowledge in promoting university students' environmental attitudes and pro-environmental behaviors. *Sustainability*, 11(16), 4270.

Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological theory*, 7(1), 14-25.

Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260.

Brieger, S. A. (2019). Social identity and environmental concern: The importance of contextual effects. *Environment and Behavior*, 51(7), 828-855.

Lazar, J. and Preece, J. (2001). Using electronic surveys to evaluate networked resources: from idea to implementation. In C. R. McClure & J. C. Betot (eds.) *Evaluating networked information services techniques, policy, and issues*. Meford, NJ: Information Today (pp. 137-154).

Chan, H. W., Pong, V., & Tam, K. P. (2019). Cross-national variation of gender differences in environmental concern: Testing the sociocultural hindrance hypothesis. *Environment and Behavior*, 51(1), 81-108.

Rashid, N. R. N. A., & Mohammad, N. (2012). A discussion of underlying theories explaining the spillover of environmentally friendly behavior phenomenon. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 50, 1061-1072.

Cho, S., & Kang, H. (2017). Putting behavior into context: Exploring the contours of social capital influences on environmental behavior. *Environment and Behavior*, 49(3), 283-313.

Swedberg, R. (2011). The economic sociologies of Pierre Bourdieu. *Cultural Sociology*, 5(1), 67-82.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.

Žukauskienė, R., Truskauskaitė-Kunevičienė, I., Gabė, V., & Kaniušonytė, G. (2021). "My words matter": The role of adolescents in changing

Collado, S., Staats, H., & Sancho, P. (2019). Normative influences on adolescents' self-reported pro-environmental behaviors: The role of parents and friends. *Environment and Behavior*, 51(3), 288-314.

pro-environmental habits in the family. *Environment and Behavior*, 53(10), 1140-1162.